

<https://doi.org/10.15407/socium2020.04.009>
УДК [316.42:303]:[578.82/.83:616.98Covid-19]

Черниш Н.Й., д-р соціол. наук, професор кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна, email: nchernysh@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ ТА ПАНДЕМІЄЮ COVID-19¹

Стаття написана за мотивами виступу автора на XIV Міжнародних соціологічних читаннях імені Н.В. Паніної у Києві 10 грудня 2020 р. і є розширеним варіантом цього виступу. У ній у тезовій формі представлено рефлексії щодо специфіки взаємозв'язку між глобалізацією та пандемією, а також стосовно можливих конфігурацій цього зв'язку у суспільствах різного типу. Висунуто тезу, що взаємодії між глобалізацією та COVID-19 є окремим кейсом глокалізації в сучасних умовах, та виявлено ті особливості коронавірусу, які становлять пряму загрозу людству. Підкреслено, що однозначних прогнозів стосовно розвитку подій у майбутньому наразі немає; наявні декілька сценаріїв можливого розгортання пандемії цього вірусу, імовірність реалізації яких багато в чому залежить від такої його риси, як хвилеподібний розвиток за експонентою. Зазначені особливості та риси коронавірусної інфекції окреслюють ряд нових завдань для соціологічної науки, серед яких головним є осмислення різкого звуження традиційного предмета її досліджень – соціальних відносин і взаємодій людей в об'єктивній реальності, перенесення їх зростаючої частини в інтернет і вибухоподібне збільшення віртуальної реальності. Це радикально активізує наукові пошуки соціологів у сфері віртуалізації та множинності й гібридності її форм, колообігу реальностей у цілому. В умовах пандемії з'являються такі сфери й напрями досліджень, як третинна соціалізація в інтернеті, утворення віртуальних ідентичностей, формування мережевої людини тощо. Окремо розглянуто пріоритетні тенденції розвитку сучасних соціумів в умовах пандемії коронавірусу, такі як радикальне оновлення економіки та інших сфер на основі революційних технологій та запровадження штучного інтелекту. Наголошено на тому, що глобальне поширення коронавірусу спричинилося до переоцінки цінностей, це змушує переглядати наявні конструкти (такі як трилема Д. Родріка) у пошуках компромісних варіантів. Завершується стаття закликом до українських соціологів примножити зусилля в осмисленні нових реалій з урахуванням нових глобальних, регіональних і локальних трендів.

Ключові слова: глобалізація, гіперглобалізація, глокалізація, COVID-19, пандемія, локдаун, віртуальна реальність, множинність реальностей, колообіг реальностей, мережева людина, третинна соціалізація, штучний інтелект.

Chernysh N.Yo., Dr Habil. in Sociology, Professor, professor, department of sociology, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universitetska Str, Lviv, 79000, Ukraine, email: nchernysh@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

SOCIOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF INTERCONNECTIONS BETWEEN GLOBALIZATION AND THE COVID-19 PANDEMIC

The article is based on the author's speech at the 14th International Sociological Readings of memory of N. V. Panina in Kyiv on December 10, 2020 and is an extended version of this speech. Paper presents reflections on the specifics of the relationship between globalization and the pandemic, and the possible configurations of this relationship in different types of societies. The author suggests that

¹ Стаття друкується як запрошення до дискусії.

© Черниш Н.Й., 2021

the interaction between globalization and COVID-19 is a separate case of glocalization in current conditions and identifies the coronavirus features that pose a direct threat to humanity. It is emphasized that there are no unambiguous forecasts for future developments. There are several scenarios for the possible development of a pandemic of this virus, the probability of realization of which largely depends on such a feature as the wave-like development of the exponent. These features and characteristics of coronavirus infection outline several new challenges for sociological science, among which the main is to understand the sharp narrowing of the traditional subject of its research – social relations and human interactions in objective reality, transferring their growing part to the Internet and explosive growth of virtual reality. This radically intensifies sociologists' scientific research in the virtualization field and the multiplicity and hybridity of its forms and the cycle of realities in general. In the pandemic conditions, such spheres and directions of research appear as tertiary socialization on the Internet, forming virtual identities, forming a network person, etc. The priority trends of modern societies development in coronavirus pandemic conditions, such as radical renewal of economy and other spheres based on revolutionary technologies and introduction of artificial intelligence, are considered individually. It is emphasized that the coronavirus's global spread has led to a reassessment of values, forcing people to reconsider existing constructs (e.g. D. Rodrick's trilemma), in search of compromises. The article concludes with an appeal to Ukrainian sociologists to multiply efforts to understand new realities, considering new global, regional and local trends.

Keywords: globalization, hyperglobalization, glocalization, COVID-19, pandemic, lockdown, virtual reality, the multiplicity of realities, the cycle of realities, network person, tertiary socialization, artificial intelligence.

Цьогорічне вшанування пам'яті видатної української соціологині Н. Паніної присвячено темі: “Суспільство після пандемії: світ і Україна”, і це можна аргументувати низкою причин. Насамперед тим, що вперше за всі роки свого існування наша країна зіткнулася з небаченою загрозою глобального масштабу, проти якої людство ще не виробило надійних важелів її подолання. Тому, як і будь-яке нове явище, пандемія просто приречена стати однією з найзатребуваніших суспільством тем для дослідження соціологів. Проте небезпідставно виникають сумніви у здатності подолати цю загрозу за допомогою соціологічного передбачення та запропонованих соціологами розв'язань, хоча могутня соціологічна інтервенція (А. Турен) була б у цьому разі більш ніж доречною і змогла б поставити нашу науку на чільне місце серед усіх соціогуманітарних наук. Це і зрозуміло, оскільки сьогодні вітчизняна соціологія так і не перетворилася на інтелектуальний двигун прийдешніх суспільних змін, а такий її різновид, як публічна чи громадська соціологія, нині перебувають лише у зародковому стані. Тому звернення ініціаторів конференції до зазначеної теми можна вважати дуже доречним і своєчасним. Як на мене, то при пошуках відповідей на заявлену тему варто, насамперед, проаналізувати ситуацію, яка склалася довкола осмислення пандемії COVID-19 та її соціальних наслідків, чітко уявити реальний стан подій як на медичному фронті, так і у середовищі науковців (зокрема, зарубіжних і українських соціологів) та окреслити головні тренди в обох цих сферах. Предметом моєї уваги і **метою статті** є непрості відносини між глобалізацією та пандемією коронавірусу, на які наші науковці практично не звертають уваги, але які здатні суттєво вплинути на прирощення соціологічного знання та посилення прикладної функції соціології.

Теза 1. Глобалізація і COVID-19 тісно взаємопов'язані: власне завдяки глобалізації коронавірус стрімко поширився світом, відтак локальне явище (спалах хвороби в Китаї, м. Ухань) стало глобальним. Власне глобалізація (а з легкої руки Д. Родріка, навіть гіперглобалізація) створила сприятливі умови для безперешкодного поширення коронавірусу в усьому світі завдяки безпрецедентному зростанню безпосередніх контактів між людьми (представниками різних народів, рас, суспільств), поширенню міграційних рухів, зростанню та спрощенню міжнародного туризму тощо. Водночас боротьба з пандемією, спричиненою цим вірусом, також набуває глобальних масштабів і супроводжується дедалі активними контактами вчених, політиків, волонтерів різних країн у пошуках ефективних засобів боротьби з нею. Мовою соціології це означає добру ілюстрацію процесів глокалізації, коли відбувається глобалізація локального та локалізація глобального. Британський соціолог Р. Робертсон, один з розробників цього концепту, вважав, що глобальні та локальні явища й процеси є взаємодоповнюваними, взаємопроникними, хоча в деяких ситуаціях між ними можуть утворитися зіткнення. Отже, взаємодії між глобалізацією та коронавірусом є окремим кейсом глокалізації в сучасних умовах.

Теза 2. У цій парі “глобалізація – пандемія COVID-19” або виграє глобалізація, коли країни світу спільними зусиллями переможуть цю пандемію, або ця пандемія покладе край і глобалізації, і людству. Це означає, що імовірність обох сценаріїв нині стає на шальки терезів і передбачення ходу подій ще немає. З одного боку, більшість країн світу шукає вакцини проти цієї глобальної загрози чи готові використати їх для свого населення з метою превенції пандемії. У розвинутих країнах вакцинація вже розпочалась, і наразі з великою обережністю можна говорити про певні позитивні результати. З іншого боку, сьогодні знаходять прояв такі характеристики COVID-19, які власне і зумовлюють цю обережність у прогнозах. Йдеться про:

- великий проміжок часу латентного протікання хвороби та її часто безсимптомний характер;
- основну генетичну рису коронавірусної інфекції – її безсимптомну передачу від одного носія до іншого;
- високу здатність виявленого коронавірусу до мутацій, які можуть не реагувати на вже створені вакцини;
- вперше виявлену здатність проникнення коронавірусу у геном (тобто сукупність генів) людини, що створює цілком непередбачувані і ще не з'ясовані наслідки тощо.

Теза 3. Цей вірус не поважає жодних кордонів (як і глобалізація) і розвивається хвилями та експоненційно. Людство звикло традиційно мислити про швидкість змін у термінах арифметичної чи геометричної прогресії, тому експоненційні темпи поширення COVID-19 спочатку викликали паніку серед населення, спричинили формування несприятливого соціально-психологічного клімату, в якому домінуючими психоемоційними станами стають депресія, тривога, втома, розлади сну тощо. Експоненційно розвиваються усі явища, в яких присутній зворотний зв'язок, коли результат впливає на швидкість процесу. Тому нам усім слід вчитися мислити експоненційно, бути готовими зустрічати хвилеподібне зростання негативних явищ і таке ж хвилеподібне стрімке їх згасання за зворотною експонентою. Доброю новиною є те, що і

позитивного гатунку явища та процеси також можуть розвиватися експоненційно, хоча, на жаль, так само і стрімко закінчуватися (наприклад, рейтинги влади чи конкретних політичних партій). Отже, соціологи мають звикати думати з використанням різних можливостей своєї дослідницької оптики, зокрема, щодо природничих наук – у наведеному випадку математичних функцій.

Теза 4. Чи означає це, що експоненційне поширення коронавірусу призведе до його перемоги? Так, якщо прийняти таку позицію. Проте краще з ним боротися, на що у людства є своя зброя. Як і кожна зброя, вона має свою ціну. У цьому разі ціна – різке скорочення соціальних взаємодій в об'єктивній реальності і їх переведення в інтернет, у віртуальну реальність. У цьому зв'язку в середовищі соціологів нерідко можна почути ламентатції про “смерть соціального” як традиційного предмета вивчення цієї науки, а відтак і про недалеке зникнення й самої соціології з цієї ж причини. На мою думку, окреслені процеси віртуалізації та візуалізації аж ніяк не становлять драматичну загрозу нашій науці, а навпаки, колосально збільшують її науковий потенціал. Формування віртуальної реальності інтернету означає виникнення нової іпостасі соціальних зв'язків і відносин лише у новому середовищі світової мережі, адже ніхто не заходить в інтернет для самого себе. У такий спосіб він чи вона хочуть комунікувати з іншими людьми, входити у нові, хоч і віртуальні, мережеві спільноти, набувати нових ідентичностей. І якщо такого роду створювана віртуальна реальність ще не привернула належної уваги соціологів (особливо вітчизняних), то це можна подолати і надати соціології друге дихання в умовах колосального зростання ролі інтернету у соціальному житті людей епохи коронавірусу в глобальному масштабі.

Теза 5. В інтернеті ця віртуальна реальність мультиплікується з появою змішаної реальності (Mixed Reality), доданої реальності (Augmented Reality), внаслідок чого соціальний простір світової мережі стає багатовимірним і гібридним. І навпаки, нині багато взірців віртуальної реальності повертаються назад, в об'єктивну реальність. Виникає колообіг реальностей – явище, невідоме у недалекому минулому. Не варто, мабуть, говорити, що цей колообіг і мультиплікація соціальних реальностей ще не стали предметом посиленої уваги соціологів, хоча такими прикладами наповнюється наше повсякденне життя. Лише зрідка (у публіцистичних виданнях) наводяться дедалі зростаючі випадки появи так званої “роздрукованої людини”² на означення можливостей використання 3D принтерів в отриманні як окремих частин людського тіла, так і (мабуть, у майбутньому) усього такого тіла; невідомою в цій ситуації і неподоланною нині для її реального втілення є проблема із роздруком людської душі та її вселенням у цю роздруковану людину. Інший, вартий соціологічного осмислення приклад створення артефактів у цій сфері – можливість встановлення віртуальних і навіть тілесних

² Юрасов С. Распечатанный человек. Как одесситы создают кости и органы на 3D-принтере. ЛІГА.Tech. 2020. URL: <https://tech.liga.net/technology/article/odessity-pechatayut-iskusstvennye-kosti-i-vjivlyayut-ih-na-krolikah-ispytali-skoro-na-lyudyah>

тактильних контактів з близькими людьми, які вже пішли з життя³. Наведені явища не слід ховати у далеку шухляду чи ігнорувати їх, оскільки за експоненційних темпів бурхливого розвитку науки й технологій колишні фантазії мають здатність швидко обернутися на реальність, і нам слід бути готовими до усіх цих незвичайних паростків нового – рано чи пізно вони з'являться і у нас.

Теза 6. З появою пандемії та запровадженням карантинів і локдаунів дедалі більше людей у своєму повсякденному житті переходять у віртуальну реальність і налагоджують у ній соціальні зв'язки різного роду. Відтак формується соціальний віртуальний простір. У ньому відбувається третинна соціалізація, продуктом якої є новий різновид *Homo sapiens* – *Homo retis*, тобто людина мережева. Що ми про неї знаємо? Сказати правду, соціологічні дослідження серед і про користувачів інтернету набирають обертів, але мають переважно фрагментований характер, не аналізують процесів формування нового гатунку соціалізації, здійснюються без врахування факту наявності інтернет-свідомості та інтернет-практик; для вивчення останніх зазвичай не застосовують різні методичні процедури, насамперед, невербальні; спорадичним для вітчизняної соціології є використання візуальних методів; рідко вживають різні стратегії інтерпретації, отриманої за допомогою візуальних невербальних методів соціологічної інформації, хоча у загальновідомому підручнику П. Штомпки детально описано процедури герменевтичної, семіотичної, структурної та дискурсивної інтерпретацій [1].

Теза 7. Важливим з пункту візії соціології є феномен доби пандемії – формування віртуальної ідентичності *Homo retis*. У цьому контексті вже існують дослідження процесів формування віртуальних ідентичностей користувачів інтернету як у працях вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зафіксовано таку різницю: у представників заможних країн відбувається переважно зрощування об'єктивної та віртуальної ідентичностей, тоді як на ближньому пострадянському просторі переважають суттєві відмінності між ними; тут спостерігають втечу пострадянської людини від об'єктивної реальності. Чи є справедливим таке припущення – мають показати чітко орієнтовані на цю ситуацію соціологічні вимірювання.

Теза 8. Панівним у західній соціологічній аналітиці є переконання, що пандемія COVID-19 – це добра природна можливість для змін і вдосконалення. Головними рушіями у справі подолання пандемії вважають радикально оновлену економіку, новітні (насамперед, інформаційно-комунікативні) технології, а також штучний інтелект (*Artificial Intelligence*). Життєрадісні американці взагалі вірять у те, що пандемія – це чудова можливість для усієї економіки стати гнучкішою та стійкішою. Дедалі більше компаній проходять цифрову трансформацію та оцифровують свою ділову діяльність, внаслідок чого вони стають менш сприйнятливими до фізичних збоїв, таких як пандемія. Насамперед, йдеться про роботизовану автоматизацію процесів і штучний інтелект. За їхньою допомогою вже сьогодні вдалося досяг-

³ Шишацкий Е. Бессмертие? Бессмертие в виртуальной реальности. Когда научатся делать наши вечные цифровые копии. *ЛИГА.Tech*. 2020. URL: <https://tech.liga.net/technology/article/umershih-voztrojdayut-v-virtualnoy-realnosti-pochemu-eto-prekrasno---i-ujasno>

нути прискорення виробництва вакцин проти коронавірусу, а роботи стали незамінними і надійними помічниками у догляді за хворими у розвинутих країнах. В Україні найбільших успіхів діджиталізація досягла не в економічній, а у соціально-політичній сфері. Яскравими прикладами успішності, з цього боку, є запровадження в країні е-урядування (або оптимізації надання державних послуг). У 2020 р. “Портал Дія” дозволяє отримувати в електронному вигляді паспорти, технічні паспорти для власників автівок, права водія, студентські квитки тощо, отримати багато послуг і довідок без особистого приходу до державних установ. Іншим прикладом є сфера медицини, в якій на основі Big Data в Україні запущено систему “е-здоров’я” (eZdorovya), яка мала б відіграти провідну роль у боротьбі з коронавірусом. На жаль, бачимо, що в сучасному українському суспільстві є диспропорція у розвитку тих сфер життєдіяльності, які здатні за допомогою використання новітніх технологій бути ефективно застосованими і у двобій з коронавірусом. У нашій країні також вже починають розуміти, що розвиток штучного інтелекту стає сьогодні пріоритетним. Кабінет Міністрів України 2 грудня 2020 р. прийняв Концепцію розвитку штучного інтелекту, яка передбачає відповідні заходи для 8 сфер суспільства (освіти, науки, охорони здоров’я, економіки, кібербезпеки, оборони тощо)⁴. Чи брали в її розробці участь соціологи? Думаю, що ні; принаймні мені невідомі такі приклади.

Теза 9. З визнанням більшістю аналітиків незворотності зазначених змін і запровадженням технологічних інновацій та їх позитивної ролі у світовому розвитку й у боротьбі з пандемією зокрема ще й досі щодо них є багато негативних стереотипів наукової і ширше – громадської думки. Серед них – побоювання, що роботизація з часом призведе до втрати роботи багатьма людьми і породить так званий “клас непотрібних людей”. Проте й тут вихід західні економісти вбачають у запровадженні податку на роботів, щоб утримувати тимчасово безробітних, які проходять перенавчання. Що ж до українських реалій, то перспектива масової роботизації видається тут такою далекою, що над цим питанням воліють не задумуватися. А даремно, оскільки хвиля експоненти такого гатунку дуже скоро захлисне і нас, а ми в черговий раз виявимося до цього неготовими. Сьогодні захитаним є стереотип, згідно з яким світовим лідером в усіх питаннях є США. Якщо брати головний напрям сучасного розвитку, то слід визнати, що таке домінування США сьогодні опинилося під загрозою, принаймні у найголовнішій сьогодні галузі. Нині на передові позиції у справі практичного запровадження новітніх технологій виходить Китай. Правда, за головними економічними показниками він ще програє США, але буквально на днях оприлюднено інформацію про те, що сталася вирішальна революція у світі технологій: у Китаї створено та запущено у виробництво зверхшвид-

⁴ Гончарук В. Интервью. У искусственного интеллекта в Украине появилась своя госконцепция. И это хорошая новость. *ЛИГА.Tech*. 2020. URL: <https://tech.liga.net/technology/article/u-iskusstvennogo-intellekta-v-ukraine-poyavilas-svoya-goskontseptsiya-i-eto-horoshaya-novost>

кісний нанокomp'ютер, який набагато перевершує наявні у США чи будь-де у світі⁵. Отже, вчимо китайську мову, колеги!

Теза 10. *У світі в цілому і під впливом пандемії зокрема відбувається певна переоцінка цінностей і стає більш відчутним розуміння, що глобалізація зайшла занадто далеко і що ціна її є надто високою.* Для ілюстрації цієї тези використовується відому трилему американського вченого Д. Родріка, яка наочно демонструє вартість економічної глобалізації для людства [2]. У цій трилемі з'єднано три точки трикутника (гіперглобалізація, національний суверенітет і демократія) і підсумовано: якщо ми продовжимо глобалізуватися та гіперглобалізуватися, нам доведеться відмовитись або від демократії, або від національного суверенітету. У своїх більш пізніх публікаціях щодо того, чи здатен COVID-19 переробити світ, Д. Родрік лише повторює свій попередній висновок і вважає, що кардинальних змін у ситуації пандемії в глобальному вимірі очікувати не варто⁶.

Правда, масштабна дискусія довкола трилеми Д. Родріка в умовах поширення пандемії засвідчує зростаюче прагнення залагодити категоричність його висновку і запровадити певний компроміс між національним суверенітетом і демократією [3; 4]. На протигагу гонитві за максимальними прибутками й досягненням цієї мети будь-якими засобами дедалі частіше лунають заклики до збалансованого співіснування економіки й людини; вартості людського життя, яка зростає; прав людини; міжнародної солідарності та взаємодопомоги. Не слід перебільшувати такий тренд, але й недооцінювати його також недоцільно.

Сьогодні у цій трилемі на місце гіперглобалізації в контексті економіки можна поставити пандемію, і тоді вигляд буде практично тим самим: якщо людство хоче вижити та перемогти у битві з коронавірусом, то успіх буде можливим або завдяки відмові (повній або частковій) від національного суверенітету та виробленню єдиної для всіх держав стратегії й тактики подолання COVID-19, або ціною піднесення демократичних принципів і свобод в обранні свого автономного шляху боротьби з цією підступною хворобою. Імовірними також є й інші, компромісні варіанти. Тому кожна країна (Україна зокрема) має обрати свою перспективу розв'язання цієї трилеми, зробити власний вибір.

Висновки. Світ змінюється безупинно, пандемії ставатимуть дедалі різноманітнішими, нам треба вчитися жити і виживати у такому світі, де зміни стають перманентними і блискавичними; одна з них описана у цій статті. При первинності глобалізації сьогодні чітко простежується взаємозв'язок і взаємозалежність між нею та пандемією COVID-19, і країнам світу доводиться вкотре обирати вектор свого розвитку. В осмисленні нових світових реалій у ситуації пандемії коронавірусу, запровадження карантинів і локдаунів українським соціологам також варто принаймні

⁵ Брыль Р. В 100 трлн раз быстрее самого мощного компьютера: Китай получил квантовое превосходство. *ЛИГА.Tech*. 2020. URL: <https://tech.liga.net/superdata/novosti/v-100-trln-raz-bystree-samogo-moschnogo-kompyutera-kitay-poluchil-kvantovoe-prevoshodstvo>

⁶ Rodrik D. Will COVID 19 remake the world? *Project Syndicate*. 2020. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/will-covid19-remake-the-world-by-dani-rodrik-2020-04?barrier=accesspaylog>

подвоїти свої зусилля, вийти із своєї теплої та затишної провінційної мушлі й здійснювати глибинну соціологічну аналітику з розумінням сучасних трендів глобального, регіонального та локального характерів.

Список використаних джерел

1. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования: учебник / пер. с польск. Н.В. Морозовой. Москва: Логос, 2007. 168 с.
2. Rodrik D. The globalization paradox: democracy and the future of the world economy. New York and London: W.W. Norton, 2011. 368 p.
3. Aizenman J., Ito H. Global politics from the view of the political-economy trilemma. *VoxEU*. 7 August 2020. URL: <https://voxeu.org/article/global-politics-view-political-economy-trilemma>
4. Pastor L., Veronesi P. A rational backlash against globalization. *VoxEU*. 28 September 2018. URL: <https://voxeu.org/article/rational-backlash-against-globalisation>

Отримано 15.12.20

References

1. Shtompka, P. (2007). Visual sociology. Photography as a method of research. Moscow: Logos [in Russian]
2. Rodrik, D. (2011). The globalization paradox: democracy and the future of the world economy. New York and London: W.W. Norton.
3. Aizenman, J., Ito, H. (2020, August 7). Global politics from the view of the political-economy trilemma. *VoxEU*. URL: <https://voxeu.org/article/global-politics-view-political-economy-trilemma>
4. Pastor, L., Veronesi, P. (2018, September 28). A rational backlash against globalization. *VoxEU*. URL: <https://voxeu.org/article/rational-backlash-against-globalisation>

Received on 15.12.20